ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ 1915 Թ.

Ա. Մամուլ.—*Բովանդակութեամբ հարուստ, քանակով աղքատ մամուլը տարեվերջին իր ուժն է լարում կարծես բաժանորդների թիւն աւելացնելու։ Օրաթերթերով, ամսագրերով աղքատացած մամուլն այժմ Տփխիսում ապահովում է «Մշակ» և «Հորիզոն» թերթերին, որոնք իրենց սեփական տպարաններում են տպւում։*

Կարելի է ասել, որ Կովկասահայ մամուլի ներկայացուցիչներն են այդ երկու թերթերը, մասամբ էլ Բագուի «Արև»-ն է սկսում քիչ քիչ տաքացնել իր ընթերցողներին։ Ցաւալին այն է, որ ոչ մի ամսագիր չունինք, որի պակասը շատ է զգալի։ Հասարակական—պատմական ծանրակշիռ հարցեր շատ կան, որոնց պարզաբանել օրաթերթերում անկարելի է. ամսագիրն ընդհանրապէս լուրջ, աշխատանք պահանջող յօդուածներ է պահանջում. գրականութեանն է զարկ տալիս տեղ տալով զանազան գեղարուեստական մեծ աշխատութիւններին։ Ափսոս «Նոր—Հոսանքը» դադարեց, որ բաւական օգուտ տուեց երկու տարում։ Տփխիսում մի կանոնաւոր ամսագրի գոյութիւնն անհրաժեշտ է, կարող ուժեր էլ կան։

Գաւառական մամուլն էլ աննախանձելի վիճակ ունի, տպարանական անյարմարութիւնների, թղթի թանգութեան պատճառով թերթերը լոյս չեն տեսնում. լոյս տեսնողները շուտ դադարում են. տարուայ վերջին յայտարարութիւններ են տրւում, որ վերսկսուելու են։

Մամուլն ընդհանրապէս աղքատ է և ունի միակողմանիութիւն։ Կան գրողների, աշխատաւորների մի մեծ խումբ, որը ոչ «Մշակ», ոչ էլ «Հորիզոն» թերթերում ուզում են աշխատել, բայց որոնք կուզենային իրենց խօսքն ասել, եթէ մի աւելի լուրջ ու աւելի առողջ ազատամտական թերթ լինէր։ Հէնց պահպանողականներն իրենք, որ այնքան սրան նրան դատապարտել գիտեն ու ոչ ոքի չեն հաւանում, մի օրաթերթ պահել չեն ուզում, թէև ունեորներ շատ կան։ Անպայման մեզանում աշխարհայեացքների շփոթութիւն կայ և որոշ թերթերում գրողը իրեն այդ թերթի ուղղութեան կողմնակից չէ համարում։ Թերթն ինքն էլ չունի որոշ ուղղութիւն, որոնք դեռ յաճախ հակադիր աշխարհայեացքի տէր մարդկանց տեղ է տալիս իր էջերում։ «Մշակ»ում գրում են աշխատաւորական—բանուորական ուղղութեան տէր մարդիկ, մինչդեռ «Մշակն» իրեն սահմանադիր—ռամկավար է յայտարարում, «Հորիզոն»-ում գրեն Մ. Վա-

թանգեանի բիւրեղացած աշխարհայեացքի տէր մարդու հետ, մարդիկ, որոնք կարող են ասել, թէ մենք սիրում ենք մեր ժողովրդին, բայց որոշ քաղաքական—հասարակական աշխարհայեացք ունենալուց շատ ենք հեռու։

Նկատելի երեւոյթն այն է, որ մամուլն այս տարի անձնական հաշիւներով քիչ զբաղուեց, որ գծուած խնդիրները քիչ տեղ գտան. այս էլ այն պատճառով, որ հրատապ հարցեր չկային և մարդիկ մի կերպ քաջութիւն ունեցան իրենց հաշիւները ոչ թէ մոռանալու, այլ առժամայն ծածկելու։

«Հորիզոն» և «Արև» օրաթերթերը մինչև տարուայ կէսը տուին շաբաթական մի անգամ յաւելուածներ, առաւելապէս հայ կամաւորների պատկերներով զարդարուած և նրանց նուիրուած յօդուածներով, ոտանաւորներով ճոխացրած։ Այդ յաւելուածները բաւական հետաքրքիր էին և նպաստել են թերթերի տարածմանը։

Տարեվերջին «Հորիզոնն» ու «Մշակ»-ը աշխատում են նորանոր յոյսեր ներշնչել առաջադիմութեան և խոստումներ են անում, որոնց իրականացմանը շատ էլ վստահելու տեղիք չունինք, քանի որ նման խոստումներ (միշտ էլ կիսատ մնացած) շատ են եղել։

Խմբագրական կազմերը, բացառութեամբ «Հորիզոն»-ի նոյնն են մնում ամեն տեղ, «Հորիզոն»-ի խմբագրութեան մէջ է մտնում Մ. Վարանդեանը, որի գիտական պատրաստութեան, լրջութեան վերաբերմամբ վստահ լինելու շատ ապացոյցներ ունինք։ Ցանկալի է, որ առհասարակ բոլոր խմբագրութիւններն էլ աշխատակիցների վարձատրութիւնը անխախտօրէն մտցնեն, լուրջ ընտրութիւն անեն յօդուածների և իմ ու քո մարդի տգեղ սովորութիւնը մի կողմ թողնեն ընդմիշտ։

Տփխիսում լոյս են տեսնում.

1. «Մշակ»—44-րդ տարի. քաղաքական և գրական լրագիր. խմբագիր—հրատարակիչն է Հ. Առաքելեան. պրէմիաներն «Տանջուածը» մեծ վէպ Շահրիարի. հայկական յեղափոխական կեանքից. 2. «Հայկական հարցը» լուսաբանուած դոկումէնտներով մի ստուար հատոր. տարեկան 10 ռ., հատը 5 կ. հոկտեմբերից 6 կ. պրէմիաները, որքան գիտենք, չեն ստացւում. ինչու։

2. «Հորիզոն» հասարակական գրական քաղաքական օրաթերթ. տարեկան 8 ռ. 7-րդ տարի. խմբագիր Ս. Սահակեան. նոյնպէս հոկտեմբերից հատը 6 կ.։

3. «Խաթաբալայ»—10-րդ տարի. երգիծաբանական շաբաթաթերթ. տարեկան 5 ռ. խմբագիր—հրատ. Աստուածատուր Երիցեան։

4. «Գիւղատնտես» շաբաթաթերթ հրատարակուել է որպէս օրգան գիւղատնտեսական ընկերութեան. խմբագիրն է Աւետիք Սահակեան։

5. «Գեղարուեստ»—խմբագրւում է և տպագրութեան է յանձնուելու VI գիրք. գրական, արուեստագիտական, երաժշտական պատկերազարդ հանդէս. խմբագիր հրատ. Գր. Լեռնեան. գինն է 2 ռ. 50 կ. լոյս չի տեսնում։

6. «Հասկեր»—10-րդ տարի. մանկական պատկերազարդ ամսագիր, լոյս է տեսնելու 6 համար. ունենալու է յաւելուածներ.—2 ռ. խմբ. Ա. Լիսիցեան. տարուայ ընթացքում կանոնաւոր լոյս չի տեսնում. 1916 թ.-ից պէտք է կանոնաւոր լոյս տեսնի։

7. «Աղբիւր»—մանկական ամսաթերթ 33-րդ տարի. 3 ռ. աշակերտների համար 1 ռ. խմբ,—հրատ. Տիգ. Նազարեան:

8. «Տարազ»—գեղարուեստական, գրական, հասարակական, քննադատական պատկերազարդ հանդէս. 26-րդ տարի.—6 ռ. խմբ. հրատ. Տ. Նազարեան։

9. Նոյեմբերի սկզբներից լոյս է տեսնում Տ. Նազարեանի խմբագրութեամբ—հրատարակութեամբ «Վան—Տոսպ» քաղաքական գրական շաբաթաթերթը տաճկահայ գրողներ. 4 ռ. տարեկան. սա մի տեսակ շարունակութիւն է Վանում հրատարակուող համանուն թերթի։

10. «Վան»—գրական, հասարակական և քաղաքական թերթ. 3 ռ. տարեկան։

11. «Հովիտ» ազգային—հասարակական գրական շաբաթաթերթ. 10-րդ տարի. տարեկան 4 ռ. խմբ. հրատ. Եղնիկ ա. ք. Երզնկեան։

12. Դեկտեմբերին լոյս է տեսնում առաջին №-ը. «Համբաւաբեր» հասարակական—գրական շաբաթաթերթի հրատարակութիւն Կով. Հ. Բ. Ընկերութեան. խմբագիրն է. Ս. Յարութիւնեան. տարեկան 4 ռ.։

13. «Մախլաս»—գրական, երգիծաբանական շաբաթաթերթ, որի լոյս տեսնելու մասին լուր չկայ։

14. «Ազգագրական Հանդէս»—եռամսեայ հանդէս. լոյս չի տեսնում այս տարի. լոյս են տեսնում նաև «Հայրենիք», «Պայքար» և, կարծեմ «Գաղափար», թերթերը, որոնց մասին շատ էլ չի խօսւում։

Բագւում լոյս են տեսնում.

15. «Արև» գրական, հասարակական և քաղաքական օրաթերթ. 2-րդ տարի. տարեկան 7 ռ. խմբագիր Արամ Առաքելեան։

16. «Թատրոն և Երաժշտութիւն» պատկերազարդ հանդէս 1 ռ. 50 կ. տարեկան. խմբագիր հրատ. Անտ. Մայիլեան։

17. Շուշի լոյս է տեսնում «Փայլակ» քաղաքական—հասարակական գրական լրագիր. խմբ. հրատ. Լ. Վարդապետեան. 3 ռ. տարուայ կիսից կարծեմ դադարում է։

18. Նոր Նախիջևանում լոյս տեսնող «Լոյս» շաբաթաթերթը

դադարում է. Ռոստովում Դոնի վրայ շարունակում է իր գոյութիւնը «Գաղութ» շաբաթաթերթը։

19. Ալէքսանդրապոլ հրատարակւում է «Գուսանի ձայն» 2-րդ տարի. տարեկան 3 ռ. պրէմիաներ են լինելու բժ. Ա. Բուդուղեանի հրատարակութիւնները. 1) Ի՞նչ է կօօպերացիան. 2) Շահեկան թռչնապահութիւն. 3) Շահեկան կաթնատնտեսութիւն։

20. «Ջաւախք» երկշաբաթաթերթ. գրական—հասարակական. հրատարակւում է Ախալքալաք. խմբագիր հրատարակիչ Վ. Շահ—Պարոնեան. տարեկան 3 ռ. 3—րդ տարի։

21. Տփխիսում վերսկսւում է նորից «Նոր Առողջապահիկ» հանրամատչելի առողջապահական հանդէս 4-րդ տարի 2 ռ. 50 կ.։

22. «Արարատ» ամսագիր Հայրապետական. Էջմիածնում է հրատարակւում. տարեկան 4 ռ.

Հրատարակւում է նաև «Պատանի» ալմանախի—6-րդ գիրքը։

Ընդհանրապէս գաւառական թերթերն անյաջողութեան են պատահում ու կարճատև կեանք են ունենում։

Բ. Նոր հրատարակութիւններ.—Թէ գեղեցիկ գրականութեան, թէ գիտական հրատարակութիւնների կողմից այս տարին բաւական աղքատ է. ցամաք տարի է։ Ենթադրելի էր, որ սահմռկեցուցիչ հանգամանքները և ցնցող երևոյթները ազդէին մեր գրողների վրայ ու նորանոր գրուածքներ արտադրելու առիթ տային, բայց այդ չեղաւ։ Այրող հարցերի մասին էլ մի երկու լուրջ աշխատութիւններ միայն լոյս են տեսնում, որոնց աւելի են գնահատում, քան պէտք է։

Ճշմարիտ է, այժմ իրական—գործնական աշխատանքն է կարևորը. բայց մտքեր պարզելը, հարցեր արծարծելը նոյնպէս անուշադրութեան չպիտի մատնուին։ Մեր առաջ կան այժմ աւելի քան երբէք պատմական—քաղաքական ծանրակշիռ հարցեր, որոնց մենք պիտի ուզենք չուզենք պատասխանենք, բայց որոնց մասին մեր տեղեկութիւնները շատ են վայրիվերոյ։

Մտաւոր պաշարի պակասը այժմ աւելի նկատելի է մեր նոր սերնդի մէջ. այն հարցերը, որոնցով մենք պէտք է զբաղուենք, ռուս գրականութիւնն էլ չունի աղբիւրներ, մնում է, որ մենք ամեն կերպ աշխատենք հրատարակել այդ խնդիրների վերաբերմամբ ուսումնասիրութիւններ։ Հայոց հարցը, տաճկահայ ազգաբնակութիւն, երկրի ուսումնասիրութիւնը, մեր շարժումները և այլն, մեր կաչուն հարցերն են և մենք էլ պիտի պատասխան տանք։ Կուռ, կոփած մտքերի խումբ է պէտք, որ յանկարծակի չգանք անհրաժեշտ դէպքում։ Սկզբունքի տէր մարդիկ են պէտք. դրան հասնելու համար մեր գրականութիւնն էլ պիտի ճոխանայ։

Թէ վիպական, թէ թատերական, թէ բանաստեղծական, թէ

երգիծաբանական մասերը շատ են աղքատ։ Ահա նոր լոյս տեսած հայերէն լեզուով գրքերի ցուցակը.

1. Ա. Աթանասեան—Ռուս—տաճկական պատերազմը և նրա հայազգի հերոսները։ Դաղստանի և Կարսի հերոս գեներալ—ադիւտանտ Յովհաննէս Լազարեան—30 կ. Տփխիս։

2. Ա. Աթանասեան—Գեներալ—ադիւտանտ Կոմս Մ. Տ. Լօրիս—Մելիքեան—30 կ. Տփ.

3. Յով. Մալխասեան—Աւազի վրայ 4 արարուածով.—50 կ. Տփ.

4. Արշալոյսի ձայներ—Նոր ազգային երգարան. ժողովածու հայրենասիրական երգերի. խմբապետների և խմբերի պատկերներով—40 կ. Տփ.

5. Մարգարիտներ հայ բանահիւսութեան. Գ. —1 ռ. Տփ.

6. Խաղամեան—Նոր Նախիջևանի պատկերներ—70 կ. Նոր Նախիջևան։

7. Գ. Տէր Ռուբինեան—Հերցէն. Նրա կեանքի և գործունէութեան տեսութիւնը—

8. Ֆ. Տիւտչևի—փոխադր. Բուչմանի—Սպանուածի հետ մէկ գերեզմանում.

9. Ս. Քամալեան—Եզոպոսի կեանքը 25 կ. Տփ.

10. Բ. Իշխանեան—Գերմանիայի և Թիւրքիայի տնտեսական և քաղաքական փոխյարաբերութիւնը—25 կ. Տփ.

11. Ռազմի երգեր—Նոր երգարան—35 կ.

12. Կարապետ եպիսկոպոս—Դոփեանք և Մելիք Շահնազարեանք. հրատ. Ս. Վաչեանի—50 կ.

13. Գ. Տէր-Ռուբինեան—Հայաստանի տնտեսական հեռանկարները. 20 կ.

14. Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Վասպուրականի. կազմեց Ե. Լալայեան. ա. պրակ. ամբողջ գործի բաժանորդագրութիւնը 25 ռ. հրատ. Հայոց Ազգ. Ընկեր.

15. Յովհ. քհ. Մարտիրոսեան և Գիւտ քհ. Աղանեան—Հայոց եկեղեցու աստուածպաշտութեան դասագիրք—25 կ.

16. Գ. Հայկունի—Անպարտ երգեր—գինը ?

17. » » Գարնանային հովեր—46 էջ—40 կ.

18. Գիժ.—«Վիլհելմ»—15 կ.

19. «Նաուլակիա»—հրատ. բժ. Բուզուզեանի.

20. Արշալոյս դրական, գեղարուեստական և քննադատական ժողովածու № 1. խմբագրեց Ե. Բարայեան—20 կ.

21. Մ. Աւետիսեան—Երգեցողութեան դասաւանդման ցուցմունքներ—25 կ.

22. Կ. Կուսիկեան և Ալ. Ծատուրեան—Հատիկներ դասագիրք—80 կ. Մոսկ.

23. Նարնջագոյն գիրք—Բարենորոգումները Հայաստանում. Թրգմ. Ս. Աւագեանի—Թիֆ. 1 ռ. 50 կ.

24. Վարդան Քամալեան—Հառաչանք. 30 կ. Թիֆ.

25. Լէօ—Հայ հայրենիք 60 կ. Տփ.

26. » Հայոց հարցի վաւերագրերը. հրատ. Ազգային Բիւրօյի. 1 ռ. Տփ.

27. » Վանի Թագաւորութիւնը. մի դրուագ Հայաստանի պատմութիւնից—1 ռ. 25 կ. Տփ.

28. Արամայիս—Հողի մարդը. 40 կ. Բագու.

29. Նոր ցոլքեր—ժողովածու—40 կ. Թիֆ.

30. Բ. Իշխանեան—Աղէտի և տառապանքի աշխարհից—40 կ.

31. Եղիշէ քհ. Գեղամեան—Հայերի ազատագրական շարժումները ԺԸ. դարու—60 կ. Բագու.

32. Եղիշէ քհ. Գեղամեան—Հրապարակախօսական մանրունք—30 կ. Բագու.

33. «Նոր-Ուղի»—գիրք. V—VI Երևան. 25 կ.

34. «Ջիթենի»—գրական ժողովածու հայ գրողների—2 ռ. 50 կ. Տփ.

35. Ա. Աբեղեան—Հայաստանի քարտէզ—լեռներով. գունատիպ—1 ռ. 25 կ.

36. Հայոց գետերը—Հայրենագիտական խաղ. հրատ. «Մանուկ» ընկ. 1 ռ. 50 կ.

37. Հայկական առածների լոտօ—հրատ. «Մանուկ» ընկ.

38. Դ. Ղազարեան—Զոյգ աչեր. դուէտ 30 կ.

Անշուշտ ցուցակը լրիւ չէ. ընդունենք, որ կրկնապատիկն է հրատարակուել. միլիօն ու կէսից աւելի հայ ազգաբնակութեան համար նոր հրատարակութիւնը ողորմելի թիւ է. հանենք այստեղից թեթև տարեկան 80 կտոր գրչի փորձերը և լուրջ գործերի թիւը հազիւ 10-ի հասնի. ահա մեր զարմանալի յառաջադիմութեան չափը։

Պատկերը լրիւ դարձնելու համար պիտի դնեմ նաև թերթերում լոյս տեսած ոտանաւորների ու պատմուածքների ցանկը։ Մի կողմից այն պատճառով, որ դրանց մէջ արժէքաւորները կան և ուշադրութեան արժանի են, միւս կողմից աւելի պարզ գաղափար կազմելու այն հայելու մասին, որը մեր կեանքն է արտացոլում, թէև ես ամենևին համամիտ չեմ, որ գրականութիւնը կեանքի հայելին է։

«Հորիզոն»—ում լոյս տեսած ոտանաւորներ և պատմուածքներ.

1) Ռ·էն—Սուր, թէ գրիչ, № 3. 2) Ռ·էն—Մատաղ էլաւ ձեզ, № 15—16. 3) Յովհ. Թումանեանեան—Թէ ինչ ուղարկեց Թուրքի սուլթանը Մոսկովի ցարի ընծաների փոխարէն. Սերբիական ժողովրդական վէպերգ. (ռուսերէնից) № 19. 4) Յով. Թումանեան—

Վերջին օրը № 91. 5) *Ռուբէն—Պաւել Մոլոտկով* № 100, 104. 6) *Արմէնուհի Տիգրանեան—Վասպուրականի արծիւներին* № 128. 7) *Վարսենիկ Աղասեան—Գիշեր և յուշեր* № 127. 8) *փոխ. Գ. Մեսեան—Թափուած մարգարիտներ* № 128. 9) *Դ. Դ.—Հատուած պօէմից* № 137. 10) *Հրաչեայ—Հին օրերից* № 147. 11) *Ստ. Տէր Աւետիքեան—Մայրը* № 147. 12) *Վ. Աղասեան—Անդրանիկին* № 148. 13) *Հ. Մազմանեան—*** Մանուկ օրերից...* № 148. 14) *Յով. Կոստանեան—*** Արիւններն են...* № 156. 15) *Վանցին...* № 156, 158. 16) *Վ. Աղասեան—Խէչոյի յիշատակին* № 160. 17) *Արմ. Տիգրանեան—Խէչօին* № 163. 18) *Գ. Բեալաչեան—Թշնամուն* № 166. 19) *Գ. Բեալաչեան—Ազատութիւն* № 178. 20) *Վ. Աղասեան—Օրհներգ* № 184. 21) *Ռուբէն—Մոռացութիւն* № 201. 22) *Յով. Կոստանեան—Հայ գինուորի երգը* № 201. 23) *Լէյլի—Հիմա, քան երբէք* № 207. 24) *Ստ. Տէր Աւետիքեան—Արտեմը (Նուէր Անդրանիկին)* № 207, 214. 25) *Գ. Բեալաչեան—Աքսորականի երգը* № 218. 26) *Միտսար—Հարիւրից երկու պակաս* № 226. 27) *Յ. Խանլարեան—Կօչմար* № 232. 28) *Վ. Աղասեան—*** Ի՞նչ ես կորցրել...* № 255. 29) *Ստ. Տէր Աւետիքեան—Լոլուորներ (Խէչօի անման յիշատակին)* № 234. 30) *Վ. Աղասեան—Հայը* № 240. 31) *Յ. Խանլարեան—Կօչմար* № 240. 32) *Տիգ. Տէրունի—Ճամբորդներ* № 240. 33) *Վահ. Թօթովեան—Քեզ չեմ մոռացած, քեզ չեմ լքած* № 240. 34) *Յով. Թումանեան—Տանը, անցեալ պօէմից* № 243. 35) *Ստ. Տէր Աւետիքեան—Սաքօնը* № 244, 246. 36) *Վ. Աղասեան—Ընկածների յիշատակին* № 246. 37) *Ջէմմա—Վիրաւորներին* № 246. 38) *Կայծ—Սմբատ Բիւրհատ (Վասպուրականի դիւցազներգութիւնից)* № 250. 39) *Վ. Աղասեան—Երգ* № 252. 40) *Ար. Բօրեան—Ո՞րտեղից ինձ հասան* № 252. 41) *Լուսիկ Դուլթեան—Հայրենիքիս* № 255. 42) *Աստղ. Ոսկերչեան—*** Ձմեռուայ դաժան...* № 255. 43) *Վ. Աղասեան—Գեղջուկի երգը* № 258. 44) *Բրիւսովից—Թրգ. Ս. Բօրեան, Հոտային խաղը* № 258. 45) *Վ. Փափազեան—Մրրիկ* № 258, 274. 46) *Վ. Աղասեան—Ցանկութիւն* № 271. 47) *Սէյրի—Թափարիկի վրայ* № 271. 48) *Ռափայէլ Զարդարեան—Օրագրէս* № 271. 49) *Ռն. Անոփեան—«Գերագոյն կոչը» շարքից* № 274. 50) *Ռ. Տագորից—*Gitanjali *գրքից թրգմ. Համլիկ Թումանեան* № 274. 51) *Մաքրուհի—Կտակ* № 288. 52) *Արամ Աբէս—Գաղթականները, Վանեցի սիրահարը* № 283. 53) *Վ. Վալադեան—Կսկիծ* № 283. 54) *Մերուն Թորգոմեան—Մահը* № 283.

«Մշակ»ում լոյս տեսած ոտանաւորներ և պատմուածքներ.

1) *Շահրիար—Եւ յերկիր խաղաղութիւն* № 3. 2) *Շիրվանզադէ—Համեցէք ոստիկանատուն* № 6. 3) *Գ. Բ.—Ակակի Ծերեթելու բանաստեղծութիւններից (բառացի թարգմանութիւն)* № 27,

28. 4) Ստ. Զօրեան—Կամաց խօսէք № 28. 5) Մկր. Մանուէլեան—Խարտեաշ աղջիկը № 33, 34. 6) Գրիւկօ—Վերջին նուագումը № 39. 7) Էգ-Ունի—Ժայռեր № 45. 8) Դ—Ազատ—Հոգաբարձուն № 45, 49. 9) Էգ-Ունի—Նախերգանք № 50. 10) Գ. Հայկունի—(Մունշտէյնից), Էլ չկայ խնդութիւն № 50. 11) Լ. Մատինեան—Վերադարձի նախօրեակին № 56. 12) Ալ. Արէլեան—Տունկի կոթ № 63. 13) Վ. Տէրեան—«Երկեր Նաիրի» շարքից—Արարատին № 64. 14) Ալ. Արէլեան—Մակարներ № 64. 15) Յակովբ Թանգօտ—Հայոց «Մշակին» № 70. 16) Գ. ք. Մկրտումեան—Ընկածներին № 70. 17) Գրի—կօ—Ձմրան երկար երեկոներին (էտիւդ) № 70. 18) Հ. Հ.—Իմ քնարը № 75. 19) Գ. ք. Մկրտումեան—Արձագանքներ № 75. 20) Ա. Արէլեան—Խրթին հայկաբան № 75. 21) Լաֆկադիօ Խերօնից—(ճապօնական հէքիաթ), Դիպլօմատիա, Թրգմ. Խ. Աւդալբէգեան № 75. 22) Ադիլ բէյ—13-րդ թիւը № 77. 23) Խուրշիդ—Այշէ խաթուն վէպիկ, քիւրդական իրականութիւնից № 79, 80, 81. 24) Ստ. Զօրեան—Ժամկոչ Անտօնը № 83, 84. 25) Աղ. Արեւլեան—Ռանտիէ Դաւիթն ու իր յուշատետրը № 88. 26) Մայկովից Թրգմ. Ա. Ծատուրեանի—Բլերմօնտի ժողովը № 87. 27) Ատրպետ—Անձնազոհ դրացին № 88. 28) Ատրպետ—Դահիճն ու զոհը № 89. 29) Շ. Կուրղինեան—Ձեզ գամ... 30) Ատրպետ—Հաւատարիմ Մարաբան № 95, 96. 31) Խուրշիդ—Տէրն ու ծառան № 95. 32) Գ. ք. Մկրտումեան—Փախստականներ № 99. 33) Մելքսամ Թախթաճեան—Անպէտք է հինը, նորը սկսենք № 110. 34) Որբ—Հայրենի երկրում № 110. 35) Գրի—կօ—Էսքիզներ № 110. 36) Վ. Տէր Օհանեան—Նահատակներին № 116. 37) Շ. Կուրղինեան—Կոյր հարսը № 116. 38) Վ. Տէրեան—«Երկեր Նաիրի» շարքից № 122. 39) Հայկ Տէվկանց—Հաւատակորիճ № 127. 40) Գ. Ա.—Կամաւոր ընկերոջս № 127. 21) Գ. ք. Մկրտումեան—Գերեզմանատունը № 129. 42) Թրգմ. Մ. Դերձակեան—Աստղերի մէջ № 130. 43) Շ. Կուրղինեան—Յաղթողի համար № 133. 44) Որբ—.˙. Դաշտերը նորից № 133. 45) Ս. Պապաճանեան—Կենդանի փամփուշտներ № 133. 46) Ս. Զօրեան—Պանպրժերցկի № 135, 136. 47) Գ. Զթենց—Նրան... № 144. 48) Որբ—Բանտի մէջ № 144. 49) Ատրպետ—Անկաշառ դրացին № 144. 50) Ս—եան—Բաղդին ու Ս.ռաքը № 144. 51) Գ. Մարտիրոսեան—Անուշ յուշիկներ № 145. 52) Ատրպետ—Անվեհեր դրացին № 146. 53) Репортеръ—Մարանայ Գեօզալ աղին № 147. 54) Յ. Սօլօվեան—Ապրում է № 148. 55) Վ. Դօրօշեւիչ—Թրգմ. Ա. Բունիաթեան, Արցունքներ № 153, 154. 56) Ալֆօնս Դօդէ—Վերջին դասը, Թրգմ. Հայկ Ժամկոչեան № 158. 57) Լեոն Գրիգորեան—Դարձը № 156. 58) Գ. Ա.—Հրաժեշտ № 156. 59) Բաշ-

մենտի—փոխադր. Մ. Տատախչեանի, Երկինքն ու երկիր № 156. 60) *Մ. Մանուէլեան—Ամարանոցում* № 159, 160—162. 61) *Ատրպետ—Աննուան հայուհին* № 167. 62) *Վ. Տէր Օհանեան—Ինչու* № 174. 63) *Սեդ. Յովհաննիսեան—Կանաչ անապատ* № 174. 64) Репортеръ—*Գիւղական էսքիզներ* № 174. 65) *Մ. Շահբազեան—Անհետացող Հայաստան* № 185. 66) *Սետ. Յովհաննիսեան—Գաղթականի տրտունջը* № 185. 67) *Գ. Զթենց—Գաղթականները* № 185. 68) *Ատրպետ—Եօթը մահացու մեղքերը* № 95, 96, 186, 187, 188, 220, 221. 69) *Սաղանդարեան—Վանանց Գիքօն* № 189. 70) *Ալ. Արէլեան—Օսման Բաբա* № 193, 194. 71) *Ն. Վ.—Խորթացածներ* № 196. 72) *Ս. Ք. Ասլանեան—Երիտասարդ աբեղան* № 201. 73) *Մ. Շահբազեան—Գաղթական հայը* № 206. 74) *Մժէժ Գողթնեցի—Երկու պատկեր* № 214. 75) *Ս. Զօրեան—Կատակ* № 216, 217. 76) *Ատրպետ—Բարի մարդը* № 217. 77) *Ատրպետ—Եօթն անուն* № 219. 78) *Լէյլի (Թիւրիմացութեամբ այս թերթում տպուած—*** Քաղաքն ու մարդիկ* № 224. 79) *Ս. Յովհաննիսեան—Պողպատէ արծիւը* № 224. 80) *Պահարէ—Հայոց արեը* № 230. 81) *Մ. Արազեան—*** Երազում տեսայ…* № 230. 82) *Սաղանդարեան—Վանքում* № 230. 83) *Բ. Այվազեան—Կեանքի փշերից* № 232. 84) *Մ. Արազեան—*** Արծիւը հզօր* № 236. 85) *Ս. Յովհաննիսեան—Ձօնը* № 236. 86) *Ատրպետ—Մհերի դուռը* № 240, 241. 87) *Շ. Կուրղինեան—Տերեաթափ* № 242. 88) *Ս. Յովհաննիսեան—Էլէգեան* № 242. 89) *Գ. Հայկունի—Հայ կարապի երգը* № 242. 90) *Ս. Զ.—Անմիտ այրին* № 242. 91) *Գ. Բաշինջաղեան—Մի ճանապարհորդութիւն* № 244. 92) *Բ. Առուտինի—Թրգմ. Ռ. Իսկէնդէրեան—Մարտկոցում* № 252. 93) *Պահարէ—Մատաղը* № 253. 94) *Վէրհարնից—Թրգմ. Կ. Կրասիլնիկեան—Լիէժի հերոսները* № 254. 95) *Գ. Հայկունի—Իմ սէրը անդեկ* № 254. 96) *Մ. Արազեան—*** Դէպի քեզ* № 254. 97) *Յ. Պետրոսեան—*** Ո՜հ մի հարցրու* № 259. 98) *Անահիտ—Բանաստեղծի սիրտը* № 259. 99) *Շ. Կուրղինեան—Մեր օրերը* № 264. 100) *Յ. Պետրոսեան—*** Լացող աստղերի* № 264. 101) *Ս. Զօրեան—Յանցանք և պատիժ* № 264. 102) *Շ. Կուրղինեան—Վաչտերը* № 270. 103) *Յ. Պետրոսեան—Ես լացի…* № 270. 104) *Ս. Յովհաննիսեան—Ցանկութիւն* № 270. 105) *Պահարէ—Սովը* № 270. 106) *Պոտապենկօյից—Մեծ ինքնօգնութիւնը* № 272—5. 107) *Յ. Պետրոսեան—*** Անուշ երազներ* № 288. 108) *Ս. Յովհաննիսեան—Կեանքը հոսում է* № 288. 109) *Միսակ—Ականջ դնենք օձին* № 288.

«Արև»—«Արեգ»—ում տպուած ոտանաւորներ, պատմուածքներ.

1) *Խ. Լորենց—Դուրս ելայ կուժին* № 19. 2) *Դորօշևիչ—Ցեթվա—Թրգմ. Մկրտիչ Յոյեչեան* № 30. 3) *Հ. Փիրումեան—Հերոսի*

վիշտը № 34. 4) Ազատ Վշտունի—Հայրենիքի համար № 35, 37. 5) Աւագ Կոծինեան—Արցունքներ № 41. 6) Արամայիս—Եօթներորդ վաշտը № 60, 66, 67. 7) Եղիա Տէր-Հայրապետեան—Խաչեցեալ հսկան № 1. 8) Ե. Մէլիք-Շահնազարեան—Թաթախման օրը № 2. 9) Ե. Տէր-Հայրապետեան—Գթութեան քոյրը № 4. 10) Եղ. Տէր Հայրապ.—Մի գաղթական № 8. 11) Խ. Լօրենց—Վիշտը № 10. 12) Գ. Դարդունի—Կամաւոր զոյգը № 10. 13) Խ. Բորեան—*** Պաղ է սէրս № 12. 14) Ա. Կոծինեան—Նորածինը № 12. 15) Խ. Լօրենց—*** Գարուն..., Իմ երկրի Թագուհին, Մի դիրք էր... № 16. 16) Մաքրունի—*** Խօլական № 18. 17) Աւ. Կոծինեան—Կորած փունջը № 18 18) Ս. Բօֆֆօր—Խեղճ կինը № 19. 19) Խ. Լօրենց—Յուղարկաւորութիւն, Չմեռնող ձայն № 22. 20) Ա. Վշտունի—Լմալ անեմ № 28. 21. Խ. Լօրենց—Տխրութեան Թագուհին № 31. 22) Խ. Լօրենց—Աղօթք № 33. 23) Ա. Կոծինեան—Լեգենդա № 47. 24) Ար. Ստեփանեան—*** Ժայռ ու անտառ № 63. 25) Մարգարիտ Մելքոնեան—*** Գիտես, ինչ իղձեր, *** Այրել եմ ուզում № 67. 26) Խ. Լօրենց—Զրոյց № 68. 27) Ա. Կոծինեան—Ծովի հանդէպ № 68. 28) Միսաք—Կառապաններ № 70, 71. 29) Արուսեակ Ստեփանեան—Քրոջս, *** Զարթեց № 72. 30) Աւ. Կոծինեան—Վարժապետի սէրը № 76. 31) Ի. Վազով.—Գալիս է նա, Թրգմ. Լ. Բաբայեան № 77, 78. 32) Եղ. Տէր-Հայրապետեան—Հայոց Յիսուսը գազանների բնում № 83, 86—9, 92, 33) Ա. Ստեփանեան—Գետափին, Ձերող մոմ № 85. 34) Մարգ. Մելքոնեան—*** Տես ինչպէս, Հոգիս Թաչում է, Դու սառում ես, Ո՞չ ինչ № 90. 35) Ր. Թագորից—Թրգմ. Հ. Թումանեան № 90. 36) Խ. Լօրենց—Մահ № 97. 37) Ռ. Բագորից—Թրգմ. Խ. Բ. № 97. 38) Ն. Ագոնց—Ամուսինը № 99. 39) Աւ. Կոծինեան—Ընտանիքում № 100. 40) Խ. Լօրենց—Էլէգիա, *** Ձեր պատշգամբում № 100. 41) Աւ. Կոծինեան—Կինը, վագրը, ջութակահարը, փոստում № 105. 42) Մես. Քէջիլեան—Սպանուած Ռուբէնը № 107. 43) Տիգ. Տէրունի—*** Կեանքս եռուն № 114. 44) Խ. Լօրենց—Սրտիս տունը № 114. 45) Մուշեղ Տէր Յովհաննիսեան—Սուզանաւ «И.—В.» № 114. 46) Խ. Լօրենց—Օտար եզերքը № 117. 47) Ա. Կոծինեան—Վիրաւորը № 117. 48) Թրգմ. Հ. Քօչեան—Կեանքը (ռուսերէնից)—№ 120—1. 49) Խ. Լօրենց—Հին երկրի ծովափին № 127. 50) Ռ. Թագորից—Թրգմ. Հ. Թումանեան—Սիրոյ և կեանքի լիրիքան № 127. 51) Թրգմ. ռուս. Օր. Մակեդոնեան—Դաւաճանութիւն № 129. 52) Վ. Մենակ—Մեր ճանապարհը № 130. 53) Օսկար Ուայլդից—Թրգմ. օր. Մակեդոնեան—Սոխակն ու վարդը № 132. 54) Ա. Կոծինեան—Փորձնական դասին № 134. 55) Խ. Լօրենց—Վայրի վարդը № 127. 56) Ա. Կոծինեան—Սուրէնի արցունքները № 141.

57) Ա.—Արարչագործական առասպել. Թրգմ. № 141. 58) Խ. Լոռենց—Հայաստան № 152. 59) Արմ. Տիգրանեան—Վրէժ № 158. 60) Ա. Բոբեան—Այս աշուն № 164. 61) Գ. Ղազարեան—Դարձ № 164. 62) Մ. Գորկիից—Թրգմ. Յովհ. Մեղնիկեան—Խորտակուած պատուարը № 164. 63) Սէյրի—Փշուր թեերի տակ № 166. 64 Խ. Լոռենց—Աւեր հայրենիք № 170. 65) Ար. Բոբեան—Ո՞ւր ես գնում... № 170. 66) Գ. Ղազարեան—Եղիմի աշխարհ № 170. 67) Ռ. Թագորից—Թրգմ. Հ. Թումանեան, Սիրոյ ու կեանքի լիրիքան № 170, 202. 68) Ա. Կոծինեան—Տառապանքի էջը № 170. 69) Գ. Ծովիանեան—ռուսերէնից—Մանկական արցունքը № 174. 70) Մուշեղ Տէր Յովհաննիսեան—Պատուհանի լոյսը № 177. 71) Եղ. Տէր Հայրապետեան—Օդանաւորդի տեսիլները № 188, 190—2. 72) Մ. Մելքոնեան—*** Ահա, ինչու ջերմ № 191. 73) Գ. Ղազարեան—Աշնան երգերից № 202. 74) Ջավահիր Վաչեան—*** Ա՜խ, ուր էք թռչում № 211. 75) Մ. Մելքոնեան—*** Վարդի բոյրը № 211. 76) Տագորից—Թրգմ. Հ. Թումանեան № 211. 77) Խ. Լոռենց—Աղօթքի ժամին № 217. 78) Սէրիկ—Արցունքներ, արցունքներ № 217. 79) Տ. Տէրունի—Հին յուշերից № 227. 80) Գ. Ղազարեան—Անծանօթ աղջիկ № 227. 81) Խ. Լոռենց—Ջրերի վրայ № 233. 82) Սէյրի—Կորստի յուշեր № 230—3։

«Տարազ» տպուած ոտանաւորներ, պատմուածքներ.

1) Ատրպետ—Սոված ենք դաղրած № 1. 2) Լ. Մարկոսեան—(ռուսերէնից)—Լիկա № 1. 3) Վ. Թումանեան—Յիշում ես 25 տարի առաջ № 1. 4) Ատրպետ—Իւանն ու Վահանը եղբայրասպան № 2. 5) Գ. Միրզոյեան—Մի մօտենար օտարական № 2. 6) Մե-Դազա—«Դիրիժանս» № 2. 7) Հ. Աւագեան—Ի՞նչ գրեմ ես քեզ № 3. 8) Կայծ—Ի՞նչ գրեմ ես քեզ № 3. 9) Նուարդ—Գեղունիին № 3. 10) Յ. Յովհաննիսեան—Յուշիկ № 4. 11) Գ. Ղազարեան—Գարնան սկզբին № 4. 12) K. P.-ի ոտանաւորների Թրգմ. Յարութիւն Թումանեանի № 6—7. 13) Ջօն (Վարդգէս Աղանեան)—Մայիսի վարդը № 6—7. 14) Ն. վ. Տ. Ա.—Սապնի փրփուր № 8—9. 15) Սենկեւիչ—Թրգմ. Զ. Տ. Գրիգորեան—Երկու հովիւ № 8—9։

Մնացեալ համարները ձեռքի տակ չեմ ունեցել։

«Աղբիւր»-ում լոյս տեսած ոտանաւորներ ու պատմուածքներ.

1) Կ. Մէլիք-Շահն.—Հայ մանուկներին № 1. 2) Արարօ—ռուսերէնից—Զարաճճի աղջիկը № 1. 3) Մ. Պետրոսեան—Նոր տարուն № 1. 4) Պետ. Մոճոեան—Ձմերային երեկոյ գիւղում № 1. 5) Ատրպետ—Կարին Ատրօն № 2, 3, 4. 6) Ն. վ. Տ. Ա.—Այրարատ № 1. 7) Ս. Սիմէօնեան—Ուժեղը № 2. 8) Նուարդ—Սոփիա Փեփրոնէ № 2. 9) Աստ. Բէկ-Յովսէփեան—(ռուսերէնից)—Ար-

ւեստի հովանոցը № 2. 10) Աղաւնի Ցարութիւնեան—Խորթ մայր № 2. 11) Ն. վ. Տ. Ա.—Ճեմարանի սանիկ № 2. 12) Թենի Ջաքարեան—Գթութեան քոյրը № 2. 13) Սուսան—Արշալոյսի նախօրեակը № 2. 14) Աստ. Բէկ–Ցովսէփեան—Ինչու է չարը հետամտում նպատակին № 3. 15) Աղ. Աբէլեան—Զարեայ գօտի № 3. 16) Սաթ. Ցովակիմեան—Գրքայ № 3. 17) Լէօնիդ—Մօտ է գարունը № 3. 18) Ա. Թոփչեան—Փախստականի հրաժեշտը № 3. 19) Margarithe de Artzakh—Հինաւուրց աչքաթող այգին № 4. 20) Ա. Աբէլեան—Խրատ № 4. 21) Նոյնի—Երկու եղբայր աքլորներ № 4. 22) Նոյն—Ջիպօն ու Ջիգին № 4. 23) Կ. Բոլեան—Սրի կտրածը… № 4. 24) Աղ. Թոփչեան—Աշուղը № 8–9. 25) Հայրօ—Մանկական յուշեր № 8–9. 26) Ցար. Վեր.—Հայ զինուորը № 6–9. 27) Ն. վ. Տ. Ա.—Ցովք երանելի № 8—9. 28) Ցով. Ղազարեան—Հզօր արծիւը № 8–9։

«Հովիտ»-ում լոյս տեսած ստանաւորներ, պատմուածքներ.

1) Ե. Լալազարեան—Հայ կամաւորին № 9. 2) Իբօ—Գաղթական № 9. 3) Գ. Շէրէնց—1914–15 ռուս–թուրքական պատերազմին հայ կամաւորներից ընկած նահատակների յիշատակին № 19. 4) Գր. ա. ք. Մանդակունի—Հայ քահանայի մաղթանքը № 24. 5) Ս. Ղազարեան—Ջօն Անդրանիկին, *** Հայը չարժուի № 27. 6) Ջ. Տ. Կ.—Ծովին № 38. 7) Ա. Ցովհաննիսեան—Երգ № 46. 8) Թաթուլ—Կամաւորը № 47, 48, 50. 9) Արտ. Ցովհաննիսեան—Ո՞վ էր տեսել № 49։

Մնացած թերթերը ձեռքիս տակ չեմ ունեցել։

Ուշադրութեան պէտք է առնել նաև «Հորիզոն» և «Արև» թերթերի յաւելուածները, որոնց մէջ նոյնպէս զետեղուած են բաւականաչափ պատկերներ և ոտանաւորներ, որոնք մեծ մասամբ վերաբերում են մեր կամաւորներին.

«Հորիզոն»-ի յաւելուած.

№ 1-ում. 1) Ռէն—Հայդուկների կրածը, 2) Ն. Մազմանեան—*** Իմ սիրելի . . .

№ 2. 3) Ա. Դ. ազատ փոխադր.—Ուղեցոյց Բրակօնիէրը, 4) Պօտեխինի—Թրգմ. Ցար.—Երկու խոստովանութիւն, 5) Վ. Աղասեան—*** Լուռ ու հանդարտ…

№ 3. Ձեռքիս տակ չի եղել.

№ 4. 6) Ռէն—Փախած հայ ասկեարը, 7) Լէյլի—*** Հիւսիսից գալիս.

№ 5. 8) Մ. Գորկի—Մրրկահաւի երգը, Թրգմ. Բալեան, 9) Լէյլի—Ջահէլ կամաւորին, 10) Խ. Բորեան—Նախերգանք.

№ 6. 11) Տեառմայերից—Թրգմ. Ցով. Դաւթեան—Ուրուական, 12) Ց. Խանլարեան—Բայ-ութին, 13) Ա. Հ. Ի. Թրգմ.—Մա-

հից յետոյ, 14) Ե. Շամախեան—Վիրաւոր ընկերոջս.

№ 7. 15) Ստ. Տէր Աւետիքեան—Անգղիացիի Աստուածը, Նուէր Անգղիացիին, 16) Սահ. Թորոսեան—Վահանի նուէրը հայրենիքին, 17) Գ. Մոպ.—Թրգմ. Զ. Կաճկաճ—Փախստականը, 18) Ի. Ն. Պոտապենկօ—Մահուան սքանչելիքը, Թրգմ. Մ. Սեփ. 19) Լէյլի—Յիշողութիւն, 20) Վ. Ազատեան—Օրհնուած լինի, 21) Վ. Իւանովից—Գ. Բալաշեան, 22) Գառ. Ղազարեան—Պատուհանիս տակ.

№ 8. 23) Բամ. Ս.—Բշտոն խմբապետը, 24) Լէյլի—Կսկիծ, 25) Արմ. Տիգրանեան—Հայ կամաւորներին, 26) Հ. Պետրոսեան—Արշալոյս.

№ 9. 27) Մարգօ—Կամաւորի վէպը. 28) Նորդաու—Ծննդեան տօնի գիշերը Թրգմ. Սալլիւմեան .29) Շաւարշ—Զուլալի վերջին կռիւը. 30) Գառ. Ղազարեան—Բաց վիրաւորին. 31) Գ. Բալաշեան—Gloria víctis.

№ 10. 32) Ա–Դօ—Վերջին ախոյեանները. 33) Սմբ. Իւզբաշ—Հորոս Բեռուն. 34) Սէյրի—Կանչող ճամբաները. 35) Վ. Ազատեան—*** Գալիս եմ... 36) Էմիլիա Նազարեան—Մեր օրերին. 37) Անահիտ—*** Մարում են.

№ 11. 38) Զարէ—Վարդանը. 39) Սէյրի—Թաշնակներ. 40) Գ. Մոպասանից—Թրգմ. Մարգարիտ—Հայր Միլոնը. 41) Գ. Բալաշեան—*** Եւ ահա. 42) Վ. Ազատեան—Գաղթականներին. 43) Մարիէտտա Շահինեան—փոխդր. Ա. Զեյլոյ—Հայ ազգին.

№ 12. 44) Սէյրի—Բլուրների տակ. 45) Տեսմայերի—Թրգմ. Ի. Յարութիւնեան—Խարտաշիկ Նաւը. 46) Յով. Թումանեան—Հայրենիքիս հետ. 47) Արմ. Բոբեան—Մեծ ճամբին. 48) Վ. Ազատեան—Կարիքը.

№ 13. 49) Սէյրի—Անձրեւում է. 50) Աս. Մնացականեան—Ո՞վ է երջանիկ. 51) Սմբ. Իւզբաշ—*** Տարիներ...

№ 14. 52) Սէյրի—Ուղտը. 53) Օլգի–Մար—Հրահեր աղջիկը. Թրգմ. Աթեն. 54) Չիխաչեվից—փոխ. Ն. Աղոնց—Մի բոպէ ուրախութեան փոխարէն. 55) Վ. Ազատեան—Մատաղ լինիմ. 56) Հիւգոյի—Մեր կամաւորը, Թրգմ. Գ. Բալաշ. 57) Արմ. Բոբեան—Վերջանում են. 58) Ծերեթելլի—փոխ. Ա. Զեյլոյ Զոնդուր.

№ 15. 59) Սէյրի—Ես. 60) Պշեբիշեւսկու—Թրգմ. Յ. Յարութիւնեան—Հրաշքի ժամին. 61) Խաչ. Տէր Ենօքեան—Դնէպրը բացուեց. 62) Վ. Ազատեան—Կգայ գարուն. 63) Արմ. Բոբեան—Եղբայրական գերեզմանին. 64) Ի. Պայլմին—Թրգմ. Բալաշեան—Requien. 65) Գ. Յովակիմեան—Չեզ եմ կանչում.

№ **16**. 66) *Ռուբէն—Գերեզմանափորը* (Նաև № 17, 19, 20, 22 և 23). 67) *Սէյրի—Սիբիլլա.* 68) *Արշ. Տ. Յովնանեան—Ես գիտեմ...* 68) *Տ. Տէրունի—Գարնան հանդէպ.*

№ **17**. 70) *Մար—Ռաջան.* 71) *Մարուքէ—Նկարիչը.* 72) *Սմբ. Իւզբաշ—Անհամար կեանքեր...* 73) *Անահիտ—Իղձ.* 74) *Սար. Յովհ. Իմ քնքոյշ ծաղիկ.*

№ **18**. 75) ****—Վիտոշի վրայ.* 76) *Ստ. Տէր Աւետիքեան—Մեծ վարժապետը (Քր. Միք. յիշատակին).* 77) *Ա. Ահարոնեան—Օտար հորիզոնների տակ (անգուգական Ք—ին).* 78) *Յ. Քոչարեան—Մի էջ իմ յիշատակարանից.* 79) *Ս. Վրացեան Քրիստափորը.* 80) *Գառ. Ղազարեան—Շիրիմը (Ք. Մ—ին).*

№ **19**. 81) *Վ. Աղասեան—Աղօթենք.* 82) *Սէյրի—Նամակ.* 83) *Տրիադան—Թրգմ. Վ. Թումանեան—Մեր շրջանի օրիորդը.* 84) *Տ. Տէրունի—Յոյս.*

№ **20**. 85) *Սէյրի—Թմփլիկ աղջիկը.* 86) *Տ. Տէրունի—Ուռենուն.* 87) *Գառ. Ղազարեան—Լուսադէմին.* 88) *Անահիտ—*** Սիրիր միայն.*

№ **21**. 89) *Սէյրի—Հերոսի երգը, նուէր Անդրանիկին,* 90) *Ս. Վրացեան—Անդրանիկի խումբը Բուլղարիայում.* 91) *Նիկ. Քալաշեան—Հայր Աթիւր.*

№ **22**. 92) *Գ. Դարդունի—Մեռնողջարտի հէքիաթը, նուէր Գէրօին.* 93) *Ն. Գրիգորեան—Դէպի շողեր.* 94) *Էմիլիա Նազարեան Դէպի վեր.* 95) *Անահիտ—*** Ես սիրեցի.* 96) *Յր. Կոպպէ Թրգմ. Եր. Սարգսեան—Սուլթանուհու գլուխը Նաև № 23-ում.*

№ **23**. 97) *Վ. Րէյմոնդից—Գիւղական դպրոցում.* 98) *Թրգ. Գ. Քար.—Թափուած արիւնը (հրէական լեգենդա).* 99) *Վ. Աղասեան—Դարերի միջին.* 100) *Անահիտ—*** Գարուն կգայ.* 101) *Մխ. Իսրայէլեան—Արտուտիկ նուէր Անդրանիկին.* 102) *Ոստանիկ Յովհաննիսեան—Ինչ կայ.*

№ **24**. 103) *Վ. Աղասեան—Քրոջական ջերմ սէրս.* 104) *Ն. Տէր Մարգարեան—Մեր կեանքի ուղին.* 105) *Տ. Տէրունի—Մեր օրերին.* 106) *Մաքրուհի—*** Ես սիրում եմ.* 107) *Ռուբէն—Իմ հարստանալը.* 108) *Բալեան—Անապատը.* 109) *Շիլլերից—Թրգմ. Յ. Յարութիւնեան—Կոյսի գանգատը.*

«Արեւ»-ի յաւելուածներ.

№ **1**. 1) *Յ.—Անդրանիկը.* 2) *Ս. Յ.—Սև Քարեցի Սաքօն.* 3) *Յ. Սիբիրսկի—Թրգմ. Քեռին.* 4) *Խ. Բորեան—Մտորմունք.* 5) *Աղ. Վշտունի*—Haraut—*ին.* 6) *Յ. Խանլարեան—Մայրենի լեզու,* 7) *Մանուշակները.*

№ **2**. 8) *Ս—Եփրեմը.* 9) *Յով. Կոստանեան—Կամաւորների երազանքը.* 10) *Յ.—Դրօն և Մարտիրոսը.* 11) *Վ. Փուշ—Սի-*

բիրական յուշեր, նաև № 3, 4, 5 և 8. 12) Ա. Վշտունի—Մնաս... 13) Նոյն—Տանջանքներս. .

№ 3. 14) Բնափ. 15) Մ. Գրիգորեան—Պատանեկական յիշողութիւններ Վարդանի և Սաքօի մասին. 16) Ա. Կռծինեան—Նէմեցը, նաև № 4. 17) Ա. Վ.—Ընդհատուած հարսանիքը. 18) Աղ. Վշտունի—Աստղը հեռաւոր.

№ 4. 19) Եղիա Տէր Հայրապետեան—Իյան Դաղի. 20) Աղ. Վըշտունի—Փառք, քեզ. 21) Ա. Խոնդկարեան—Բեզունի կտակը.

№ 5. 22) Մեր հերոսները. 23) Լէյլի—Անկանք կամաւորին. 24) Վէն—Նիկօլ Մամեան. 25) Ա. Վ.—Հարեանները. 26) Ա. Վշտունի—Օ՜ն, զէնքերդ առ.

№ 6. 27) Եղ. Տէր Հայրապետեան—Հօմուսի չուանը. 28) Ա. Վըշտունի—Եթերը կապեց...

№ 7. 29) Ա. Վ.—Ընկերասպանը. 30) Մ. Ս. Թանասոս—Եղոնի կորթոն. 31) Միտասր—Իմ Հայքին. 32) Խորէն Լօրենց—Օրհնում եմ... 33) Աղ. Վշտունի—Ամեն իրիկուն.

№ 8. 34) Սուրէն—Փարոս. 35) Ե. Ֆրանկեան—Քրիստափորի մանկութիւնը. 36) Աղ. Վշտունի—Վեր կաց աշուղ. 37) Եղ. Տէր Հայրապետ—Մրծաղն էր բռնել.

№ 9. 38) Աղ. Վշտունի—Արձանագործը Բ—ի յիշատակին. 39) Լոյսի աշտարակ—Բ. Մ—ի յիշատակին.

№ 10. 40) Ա. Կռծինեան—Մահիճի մէջ. 41) Իվ. Վազով—Բուլղարուհին, թրգմ. նաև Արեգ № 1. 42) Աղ. Վշտունի—Գաղթականի երգը. 43) Նոյն—Իմ երգը. 44) Նոյն—Երազ. 45) Խ. Լօրենց—Շիրիմներ.

«Արեգ»-ի յաւելուածներ.

№ 1. 1) Ան. Փանոսեան—Ձայնը. 2) Յ. Մելքոնեան—Ջաւադի վէրքերը. 3) Ա. Վշտունի—Զանգակներ.

№ 2. 4) Արտաւազդ—Ալաշկերտի Յարութիւն աղան. 5) Ա. Վըշտունի—Գործի ընկերոջս. 6) Լ. Անդրիէեւ—Մարսի էլէգիան —թրգմ. Եր. Տէր Գրիգորեան. 7) Յով. Կոստանեան—Վիրաւորի զառանցանքը, նաև № 3. 8) Ա. Վշտունի—Երթամ, երթամ.

№ 3. 9) Գ. Դարդունի—Մեռնող սրտի հէքիաթ. 10) Ա. Վըշտունի—Պուտ մը կաթ.

№ 4. 11) Յով. Կոստանեան—Փախստական ժողովրդին. 12) Խ. Լօրենց—Իդիլլիա. 13) Աղ. Վշտունի—Երջանկութիւն. 14) Նոյն—Բիչ ալ տօկա. 15) Գ. Վեարկին—Թրգմ. Արթուր—Մի փայրկեան, № 5. 16) Հ. Զօր—Բէշիքչեան—Անցեալի յուշերից.

№ 5. 17) Ա. Վ.—Վշտածին. 18) Մարտիկ—Մարտիկին ուխտը.

19) Գ. քհ. Մկրտումեան—Գերեզմանատանը. 20) Տիպը—Թրգմ. Մ. Ս.

№ 6. 21) Խ. Լորենց—Սիրոյ կոչը. 22) Չեխով—Թրգմ. Ֆ—նգ—Կարապի երգը.

Ահա աւելի լրիւ պատկերը Կովկասահայ գրչի արտադրութեան, որ երևացել են մեր պարբերականներում և առանձին գրքերով։

Եթէ գումարենք այս բոլորը երևի թէ հազիւ վաղուց դադարած «Փորձ» ամսագրի մի համարի չափ երեսներ բռնեն։ Որակի մասին խօսելը թողնում եմ գրողների անուանացանկին, մեծագոյն մասը նոր գրողներ են, դեռ գրչի փորձութիւններ անողներ. աւելի շատ սայթաքումներ, քան կանոնաւոր քայլեր կատարողներ։

Գրչի արտադրութեան դատաւորներն էլ գրախօսները—քննադատներն են, որոնք իրենց քննութեան առած գրողներից աւելի տաղանդ չունեին. յիրաւի «ինչպիսի քահանան է, այնպիսի էլ ծուխն է»։ Համեմատաբար գրախօսականները աւելի ընդունելի են, բայց ընդհանուր տեսակէտից գրախօսականներն էլ լուրջ լինելուց մեծ մասամբ հեռու են, մի քանիսի բացառութեամբ։ Քանի որ թուերն ու անունները մեր ժամանակի մարդկանց աւելի բան են ասում, քան դատողութիւնները, ուստի դնեմ գրախօսական գրքերի ցանկը և ընթերցողը թող որոշի և գրախօսի և գրախօսականի արժէքը.

1) Сборникъ Дипломатическихъ документовъ—Реформы въ Арменіи 26 нояб. 1912 г.—10 мая 1914 г. Հ. Ա. «Մշակ» №№ 34, 35, 38—41, 43, 45—50, 52, 54, 56—7, 62—3, 65—6, 69, 71—2, 74, 76, 79—80—1.
2) Г. Г. Евангуловъ—Мѣстная Реформа на Кавказѣ—Դ. Անանուն, Մշակ 41.
3) Б. Ишханянъ—Нѣмецкій профессоръ о германскомъ шовинизмѣ—Սուրխաթ, Մշակ 45.
4) Сборникъ Дипломатическихъ ..... Ա. Արեղեան—Հորիզոն 53, 55, 58, 62, 66, 69, 73, 78, 82 և 84.
5) Բ. Իշխանեան—Գերմանիայի և Թիւրքիայի տնտեսական փոխյարաբերութիւնը—Սուրխաթեան, Մշակ 61.
6) Ա. Տէր Ղևոնդեան—Զորս մանկական երգ—Antonios, Արեգ 3.
7) Ю. Веселовскій—Трагедія Турецкой Арменіи—Ա. Արեղեան, Հորիզոն 71.
8) Եր. Լալայեան—Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Վասպուրական—Դիոնիսիոս վ. Գալստեան, Մշակ 88.
9) Ա. Տէր Ղևոնդեան—Խմբական երգեր—Antonios, Արեգ 8.
10) Ա. Տէր Ղևոնդեան—Խմբական երգեր—Antonios, Արեգ 12.
11) Լէօն և նրա վերջին գրքերը—Ս. Ց.—Արեգ 21—22.

12) свящ. Бегулянъ—По Турецкой Арменіи—*Գ. Արեգ* 28.
13) Людовикъ де-Константъ—Реформы въ Азіатской Турціи Армянскій вопросъ, авториз. переводъ. Х. Б.—*Ս. Արեղեան, Հորիզոն* 103.
14) *Հայ գեղերը—հրատ. «Մանուկ» ընկ.—Ց. Էլիբէգեան, Հրզն.* 111.
15) Армянскій Сборникъ—*Ս. Շ. Հորիզոն* 141.
16) *Խաղեր—հրատ. «Մանուկ» ընկեր.—Խ. Արեգ* 68.
17) Армянскій Сборникъ—Quidem.—*Ար.* 68.
18) Г. М. Тумановъ—Итоги земскихъ совѣщаній по Кавказѣ—*Դ. Անանուն, Մշակ* 148.
19) П. Рорбахъ—Война и германская политика—В. Lucifer—*Մշակ* 182—3
20) Памятники Армянскаго искуства—*Գ. Լեոնեան Մշակ* 187.
21) Н. Марръ—Кавказскій Культурный міръ и Арменія—*Գ. Լեոնեան, Մշակ* 196, 208, 212—4.
22) *Եղիշէ Չարենց—Կապուտաչեայ հայրենիք—Ա. Գ. Հորիզ.*
23) *Ս. Կանայեան—Անյայտ գաւառներ հին Հայաստանի—Գ. Շէրենց, Հովիտ* 8.
24) *Ձեռնարկ շուտափոյթ բժշկական օգնութեան—Հովիտ* 9.
25) *Լէօ—Պատմութիւն Ղարաբաղի Հ. Թեմ. Հ. դպրոցի* 1838—1913 —Pessimist, *Հովիտ* 19—21, 23—5.
26) Шараканъ—пер. Эмина—*Մ. Շովրեան, Հովիտ* 33.
27) Древности Восточныя—*Մ. Շովրեան, Հովիտ* 21.
28) Задачи русс.-Архе и исторія науки... *Մ. Շով., Հվ.* 27, 31.
29) *Մ. վ. Մաքսուդեան—«Ցոլքեր»—Ընթերցող, Հովիտ* 34.
30) *Բ. Իշխան. «Աղէտի և տառապանքի աշխարհից»—Մշակ* 222—*Ս.*
31) *Լէօ—Վանի թագաւորութիւնը—Մշակ* 227—*Դ.*
32) *Կուսիկեան—Մասուրեան—Հատիկներ, Դ-Դ. տարիների համար—Արև* 164, *Աւ. Գ.*
33) *Աւ. Կոծինեան* «Gloriavictis»—*Ար.* 170, *Աւ. Գ.*
34) *Լէօ—Հայ հայրենիք—Ա.* 174—*Աւ. Գ.*
35) *Անվախճան պատմութիւն (Դիւան հայոց պատմ. ԺԳ. գիրք)—Դ. Անանուն, Մշակ* 253—5.
36) *Փնջիկ—Մանկական երգեր. Ա. Մանուկեանի—Ս.—Մշակ* 257.
37) *Ցով. ա. ք. Մարտիրոսեան և Գ. ա. ք. Ազանեան—Կրօնի դասեր—Գ. Է.—Ա.* 202.
38) *Արամայիս—Ազատութեան արշալոյսին, Աւ. Գուլոյեան Ա.* 204, 205, 210, 214, 217.
39) *Նոր—Ուղի.* I–VI *գիրք—Հ. Մ. Ա.* 213.
40) *Ա. Արեղեան—Ուղղագրական Բառգիրք—Գիւսակ, Ա.* 214.
41) *Լէօ—Վանի թագաւորութիւնը, Գ. Ալթունեան—Հ.* 274.
42) *«Համբաւաբեր»—Հ.* 290.

P.